

Hákon Jensson

Fornleifaskráning vegna lagningar rafmagnsstrengs í jörð í Vatnsdalsgerði í Vopnafjarðarhreppi.

Búnaðarsamband Eyjafjarðar Rannsóknarskýrslur 2021/9

**BÚNAÐARSAMBAND
EYJAFJARÐAR**

Forsíðumynd: Vatnsdalsgerði, mynd tekinn í suð-vestur.

© Hákon Jensson
Búnaðarsamband Eyjafjarðar,
Akureyri 2021/9

EFNISYFIRLIT

INNGANGUR.....	1
TILGANGUR FORNLEIFASKRÁNINGAR.....	1
AÐFERÐIR.....	3
FORNLEIFASKRÁNING.....	3
SAMANTEKT.....	6
HEIMILDASKRÁ.....	7

Inngangur

Skýrsluhöfundur var beðinn að sjá um fornleifaskráningu fyrir Rarik vegna lagningar rafmagnsstrengs í jörð. Framkvæmdasvæðið nær yfir hluta af jörðinni Vatnsdalgerði í Vopnafjarðarhreppi en áform eru uppi um að leggja strenginn haustið 2021.

Skráningin fór eftir uppmælingargögnum sem Rarik útvegaði. Skráning og úrvinnsla var í höndum Hákonar Jenssonar fornleifafræðings hjá Búnaðarsambandi Eyjafjarðar.

Vettvangsskráningin fór fram í fyrri hluta ágúst 2021.

Skýrsluhöfundur vill þakka heimildarmanni fyrir góðar upplýsingar um svæðið.

Verkefnisnúmer Minjastofnunar Íslands: 2708.

2. Tilgangur fornleifaskráningar

Megin markmið fornleifaskráningar er að tryggja varðveislu menningararfsins ásamt því að gera bæði sveitarfélögum og Minjastofnun kleift að móta stefnu í minjavörslu.¹ Til þess að fyrirbyggja að minjar verði fyrir skemmdum við framkvæmdir þá voru sett lög ákvæði að skráning á menningarminjum eigi sér stað áður en gengið sé frá deiliskipulagi eða aðalskipulagi. Jafnframt að sá kostnaður sem hlýst af við skráninguna skuli leggjast á þann sem ber ábyrgð á skipulagsgerðinni í samræmi við skipulagslögin.²

Í lögum um menningarminjar frá árinu 2012 í I. kafla, 3. grein er ítarleg upptalning á menningarminjum en samkvæmt þeim eru: „Fornminjar samkvæmt lögum þessum eru annars vegar forngripir og hins vegar fornleifar.

Forngríp eru lausamunir 100 ára og eldri sem menn hafa notað eða mannaverk eru á og fundist hafa í eða á jörðu eða jökli, í vatni eða sjó. Skip og bátar frá því fyrir 1950 teljast til forngripa. Til forngripa teljast einnig leifar af líkömum manna og hræjum dýra sem finnast í fornleifum, svo sem fornum haugum, dysjum og leiðum.

Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

- a. búsetulandslag, skrudgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bæn húsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
- c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
- d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi,

¹ Heimasiða Minjastofnunnar.

² Heimasiða Alþingis.

- slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
- e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,
 - f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
 - g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
 - h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
 - i. skipsflök eða hlutar þeirra.
 - j. Fornminjar njóta friðunar nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands.”³

Varðandi verndun á fornleifum þá er því lýst nokkuð ítarlega í VI. Kafla, 21. grein að: „Fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.

Eigendur og ábúendur jarða skulu hlúa að fornleifum á landareignum sínum og viðhalda umhverfi þeirra eftir því sem sanngjarnt getur talist. Minjastofnun Íslands er skylt að veita ráðgjöf og leiðbeiningar í því sambandi.”⁴

Þar sem fornleifar eru til staðar þá er ágætt að skoða svo VI. kafla, 22 grein í þjóðminjalögunum en þar er skýrt tekið fram að: „Fornleifum sem eru friðlýstar skal fylgja 100 metra friðhelgað svæði út frá ystu sýnilegu mörkum þeirra og umhverfis nema kveðið sé á um annað. Hvers konar röskun, byggingarframkvæmdir eða aðrar framkvæmdir á friðhelguðu svæði umhverfis friðlýstar fornleifar eru óheimilar án leyfis Minjastofnunar Íslands. Friðhelgað svæði umhverfis aðrar fornleifar, sem ekki eru friðlýstar en njóta friðunar, skal vera 15 metrar nema annað sé ákveðið.”⁵

Þrátt fyrir að í fornleifaskráningunni finnst engar fornleifar þá er þó mikilvægt að hafa í huga VI. kafla, grein 24 í þjóðminjalögunum að: „Finnist fornminjar sem áður voru ókunnar, t.d. undir yfirborði jarðar, sjávar, vatns eða í jökli, skal skýra Minjastofnun Íslands frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn. Ef fornminjar sem áður voru ókunnar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd án tafar. Skal Minjastofnun Íslands láta framkvæma vettvangskonunnun umsvifalaust svo skera megir um eðli og umfang fundarins. Stofnuninni er skylt að ákveða svo fljótt sem auðið er hvort verki megir fram halda og með hvaða skilmálum. Óheimilt er að halda framkvæmdum áfram nema með skriflegu leyfi Minjastofnunar Íslands.”⁶

Frá árinu 2013 hefur Minjastofnun verið með staðlaða skráningu fyrir fornleifar. Tilgangurinn með því var sá að samræma gögn og hafa ákveðna kröfu um lágmarksgæði skráningar. Þar af leiðandi ættu framkvæmdaaðilar og skráningaraðilar að hafa nokkuð góðar upplýsingar um

³ Heimasíða Alþingis.

⁴ Heimasíða Alþingis.

⁵ Heimasíða Minjastofnunnar.

⁶ Heimasíða Minjastofnunnar.

kröfur Minjastofnunar til fornleifaskráningar til þess að hún geti tekið byggt sínar stjórnsýsluákvarðanir á.⁷

3. Aðferðir

Við skráningu fornleifa á staðnum var notast við skráningarstaðla Minjastofnunnar Íslands. Við undirbúningsvinnuna og úrvinnsluna var notast við ýmis konar heimildir og gögn, til dæmis loftmyndir frá Loftmyndum ehf. frá 1998 til 2017 á map.is, örnefnaskrár, örnefnasafn landmælinga, niðurbalsgögn frá Landmælingum Íslands ásamt upplýsingum frá eiganda. Einnig voru góðar góðar upplýsingar um mannvirki frá fyrri tíð í bókinni Sveitir og jarðir í Múlaþingi I, bindi. Ekki hafði farið fram nein fornleifaskráning áður á þessum slóðum. Þegar öll þessi gögn höfðu verið skoðuð var farið í vettvangskonun þar sem gengið var eftir fyrirhuguðu framkvæmdasvæði. Kortavinna var unnin í Microstation v8i forritinu með loftmynd undir frá Loftmyndum ehf. frá 2017/2019. Þrátt fyrir að það hafi verið gengið skipulega til verksins þá verður að hafa það í huga að óþekktar fornleifar geta alltaf komið í ljós og verður þá að taka tillit til þess í framkvæmdunum.

4. Fornleifaskráning

Vatnsdalsgerði:

Í Jarðarbók Johnsens er Vatnsdalsgerði hjáleiga frá Ásbrandsstöðum og er metinn 10 hundruð jörð að dýrleika.⁸ Í bókinni Sveitir og Jarðir í Múlaþingi er þó tekið fram að nokkuð sé síðan að hún varð sérstök jörð.⁹ Áður fyrr þótti jörðin ekki góð til búskapar en með nútíma tækni orðin ágætis jörð. Gamla túnið þótti þýft og harðlent. Hinsvegar voru sumarhagar góðir fyrir allan búpening og útbeit góð. Landið var snjólétt og skjólgott og þótti frábært á vorin.¹⁰ Bæjarstæðið þykir vera það fegursta á Vopnafirði. Bærinn stendur hátt upp frá vegi, ekki ósvipað og fjallvirki þegar litið er upp þangað.¹¹ Framkvæmdasvæði Rariks er töluverðan spöl frá bæjarstæðinu, ekkert sást þar við vettvangsathugun né við skoðun á heimildum. Samkvæmt heimildarmanni þá var leið í gegnum framkvæmdasvæðið sem var farinn upp á fjall til þess að fylgjast með skipakomum.¹² Í örnefnaskrá segir: „Skammt utan við bæinn eru

⁷ Heimasíða Minjastofnunnar.

⁸J. Johnsen, bls. 352.

⁹ Ármann Halldórsson, bls. 120.

¹⁰ Ármann Halldórsson, bls. 121.

¹¹ Ármann Halldórsson, bls. 121.

¹² Gauti Halldórsson, Munnleg heimild.

klettur, sem kallast Skipaklettur. Upp af þeim, fremst Þankollufjalli, er lögð alllöng, sem kallast Skipalágar."¹³ Ekki sást ummerki á vettvangi af þessari leið en þegar horft er upp í fjalls fyrir ofan veg sást nokkrir stallar í fjallinu sem gott hefur verið að ganga eftir ef farið er upp á fjallið.

Fornleifanúmer: 2703-01 Hnit:

A689867.4 N588262.2 ISN93

Hlutverk: Leið

Tegund: Heimild/Vettvangskönnun

¹³ Örnefnaskrá, Vatnsdalsgerði, bls. 2.

• Heimildir um menningarminjar
 — Rafmagnsstrengur

nafn: VATNSDALSGERÐI	teikn. 26.08.2021 hj	Skýringar: Heimildir um menningarminjar á framkvæmdasvæði Raríks vegna lagningar jarðstrengs.	 BÚNAÐARSAMBAND EYJAFJARÐAR Óseyri 2, 603 Akureyri, s: 460 4477, netf: bugardur@bugardur.is
VOPNAFJARÐARHREPPUR	mælikv. 1:4000 í A4		Unnið eftir mynd nr. e753 / gps mæl. frá Loftmyndir ehf 2017/2019.

5. Samantekt

Í Vatnsdalsgerði var framkvæmdasvæði Raríks á afmörkuðu svæði, nokkurn spöl frá bæjarstæðinu og heimatúninu. Áður en farið var í vettvangsathugun var svæðið skoðað með loftmyndum og metið út frá heimildum. ekki sáust neinar vísbendingar um menningarminjar á staðnum.

Einn af eigendum jarðarinnar vissi þó til þess að leið hefði legið í gegnum framkvæmdasvæðið sem hafði verið farið áður fyrr til þess að fylgjast með skipakomum. Skýrir það örnefnið Skipaklettur og Skipalágar í nágrenninu. Ekki var þó hægt að sjá ummerki af þessari leið á framkvæmdasvæðinu né í næsta nágrenni. Það er því talið að ekkert sé því til fyrirstöðu að leggja rafmagnsstrenginn eftir þeirri leið sem þegar hefur verið ákveðinn,

Það er þó ágætt að hafa í huga að þrátt fyrir að lítið hafi fundist á vettvangi þá er alltaf sá möguleiki fyrir hendi að minjar leynist undir yfirborðinu þegar framkvæmdir hefjast. Verður þá að tilkynna fundinn til Minjastofnunnar sem tekur ákvörðun um framhaldið.

6. Heimildaskrá

Ármann Halldórsson, ritstjóri jarðlýsinga. (1974). Sveitir og jarðir í Múlaþingi. I. bindi. Strönd, Vopnafjörður, Jökulsárhlið, Jökuldalur, Hróarstunga, Fell. Gefið út af Búnaðarsambandi Austurlands.

Heimasíða Alþingis. Lög um menningarminjar. Sótt af <http://www.althingi.is/altext/stjt/2012.080.html>. Skoðað 16.02.2019.

Heimasíða Minjastofnunnar. Skráning fornleifa. Minjastofnun Íslands. (2013). Sótt af <http://www.minjastofnun.is/minjar/skraning-fornleifa/>. Skoðað 16.02.2019

Heimasíða Minjastofnunnar. Skráningarstaðlar fornleifa. Minjastofnun Íslands. (2013). Sótt af <http://www.minjastofnun.is/minjar/skraning-fornleifa/skraningarstadlar/>. Skoðað 16.02.2019

J. Johnsen. (1847). Jarðartal á Íslandi. Með brauðlýsingum, fólkstölu í hreppum og presta köllum, ágrípi úr búnaðartöflum 1835-1845 og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu. Kaupmannahöfn.

Örnefnaskrá. Vatnsdalsgerði. Vopnafjarðarhreppur. Norður-Múlasýsla. Samlesið S.J. Örnefnastofnun.

Heimildarmenn:

Gauti Halldórsson, 1963, Engihlíð, Vopnafjarðarhreppur.